

Наш інформаційний час характеризується високим розвитком технологій, які змінюються швидше, ніж життя одного покоління. Тому сьогодні йтиметься про фундаменталізацію освіти, що є стрижнем системності знань і мислення, розуміння зв'язків між поняттями, узагальнення способів мислення та діяльності

ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ЗНАНЬ УЧНІВ — ЗАПОРУКА ЯКОСТІ ОСВІТИ

*Людмила ЛИПОВА,
старший науковий
співробітник Інституту
педагогіки НАПН
України, к. пед. н.*

*Михайло
ВОЙЦЕХІВСЬКИЙ,
директор Інституту
підготовки
педагогічної освіти
університету
ім. Бориса Грінченка*

*Поліна ЗАМАСКІНА,
директор гімназії
№ 290 м. Києва*

До найважливіших особливостей перспективної системи освіти належить фундаменталізація¹ освіти, яка покликана істотним чином підвищити її якість.

Фундаменталізація освіти передбачає її орієнтацію на вивчення основних законів природи і суспільства, а також призначення самої людини. Її можна досягати різними засобами, до яких, зокрема, належать:

- зміна співвідношення між прагматичною і загальнокультурною частинами концептів всіх рівнів. При цьому пріоритетними стають проблеми загальної культури людини, формування в неї наукових форм системного мислення;
- зміна змісту і методології навчального процесу, за яких акцент робиться на вивченні фундаментальних законів природи і суспільства, створюються принципово нові навчальні курси, орієнтовані на формування цілісних уявлень про наукову картину світу і здатність виходити на системний рівень його пізнання;
- забезпечення якісної загальної екологічної освіти, яка дасть змогу не тільки сформулювати нові засади світогляду, а й ефективніше використати професійні знання і практичний досвід фахівців з різних сфер соціальної практики для спільного вирішення екологічних проблем;
- з'ясування пріоритетності інформаційних компонентів у перспективній системі освіти людей, які будуть жити і працювати в інформаційному суспільстві, де найважливішу роль відіграватимуть фундаментальні знання про інформаційні процеси в природі і суспільстві та нові інформаційні технології.

¹ Під терміном «фундаменталізація» розуміють істотне підвищення якості освіти та освітнього рівня учнів шляхом відповідної зміни змісту дисциплін, що вивчаються, і методології навчального процесу.

Враховуючи актуальність і важливість фундаменталізації освіти, в меморандумі ЮНЕСКО (1994) наголошувалося, що тільки фундаментальна освіта дає знання, які є універсальними за своєю суттю, бо вона передбачає поглиблення загальнотеоретичної, загальноосвітньої, загальнонаукової і загальнопрофесійної підготовки.

Розгляньмо найпоширеніші з них.

ОСНОВНІ ДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАНЬ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗНАНЬ В УЧНІВ

Синергетичний підхід

Головним методологічним підходом в освіті є *синергетичний підхід*, який базується на теорії складних нелінійних динамічних систем, що самоорганізуються, тобто ґрунтується виключно на природничих знаннях.

Сьогодні синергетику (загальну теорію самоорганізації систем і природничих, і соціальних) розглядають як систему нелінійних, варіативних, дивергентних процесів, що здатні до самоорганізації. Освітній процес як різновид соціального розглядають як систему (систему освіти), яка, за теорією систем, здатна до саморегуляції, самоорганізації за рахунок дивергенції ознак.

Синергетичний підхід є концептуальним у формуванні фундаментальних знань учнів, адже фундаментальна освіта ґрунтується на розумінні механізмів самоорганізації природи і суспільства та усвідомленні їх спільної еволюції (коеволюції) з урахуванням стійкого розвитку людства в цілому і вільного розвитку, саморозвитку, самовизначення і самореалізації кожної особистості зокрема.

Системний підхід

Важливе значення для набуття фундаментальних знань має також *системний підхід*, що є невід'ємною особливістю теоретико-методологічних знань, бо надає сукупності знань, умінь і навичок цілісності.

Системний підхід дає змогу учням зрозуміти структурно-функціональні зв'язки між подіями і фактами, встановити співвідношення між поняттями і законами, виявити ієрархічні зв'язки між поняттями, з'ясувати причиново-наслідкову залежність. Ці зв'язки й забезпечують системність знань за умови засвоєння їх відповідних елементів (фактів, теорій, законів тощо).

Діяльнісний підхід

Сьогодні акцент у навчанні зміщується з інформування учня на самоволодіння ним знаннями та вміннями в процесі активної власної діяльності із засвоєння навчального матеріалу. Тому *діяльнісний підхід* у засвоєнні навчального змісту сьогодні виступає як концептуальна основа набуття фундаментальних знань.

Діяльнісний підхід є концептуальною ідеєю включення учнів в активну пізнавальну роботу. Цей підхід поєднує всі відомі теорії розвивального навчання. Тому необхідним є тренінг певних навчальних дій. Особливо це є необхідним при виконанні дослідів у процесі вивчення експериментальних предметів (фізика, хімія, біологія), без яких неможливе набуття фундаментальних знань.

Діяльнісний підхід у навчанні передбачає пошук і добір варіантів розв'язку при виконанні експериментальних завдань і забезпечує максимальні можливості для розвитку творчих здібностей учнів.

Акмеологічний підхід

Акмеологічний² підхід тісно пов'язаний із діяльнісним підходом у плані розвитку творчих засад особистості. Акмеологічний підхід до змісту освіти, технологій навчання й виховання учнів дає змогу перевести школу з режиму функціонування до режиму розвитку, при цьому значно підвищити якість освіти, тому що в усіх суб'єктах освіти на-

вчання стає внутрішньою потребою, а творче переосмислення дійсності стає провідним. Необхідність акмеологічного підходу в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи очевидна, оскільки суспільство очікує від школи, що її випускники будуть комунікабельними, креативними, самостійно мислячими особистостями, які прагнуть до успіху й уміють самостійно будувати індивідуальну траєкторію розвитку.

Освіта — один з основних засобів утвердження глибокої і гармонійної форми розвитку людства, яка дозволить боротися з бідністю, відчуженням, неписьемністю, гнобленням і війною.

*Доповідь Міжнародної комісії про освіту для XXI століття
«Освіта: прихований скарб», 1994*

За умови постійного використання акмеологічного підходу педагогічний процес стає продуктивним, бо орієнтує на досягнення особистісних результатів при реалізації принципу поетапного досягнення вершин. Набуття фундаментальних знань потребує акмеологічного підходу, який дає змогу на кожному віковому етапі розвитку особистості досягти максимальних для неї показників відповідно до її генетично закладених можливостей.

Диференційований підхід

Суттєво важливим підходом до навчання учнів є *диференційований підхід* до розвитку особистості, який передбачає використання різних елементів і видів диференціації в процесі навчання. Методологічною основою навчання з використанням цього підходу є така організація навчальної діяльності, за якої для кожного учня створюються

² Акмеологія («акме» з грецької — вищий ступінь чого-небудь, розквіт, квітуча сила) — наука, яка виникла на перетині природничих, суспільних, гуманітарних і технічних дисциплін, вона вивчає феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на етапі її дорослішання, особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку.

умови щодо максимального розвитку його здібностей, нахилів, уподобань, задоволення пізнавальних потреб та інтересів у засвоєнні навчального змісту.

Диференціація як така не є метою освіти, а є засобом розвитку особистості учня. Критерієм її ефективності є успішність самовияву і самоствердження учня, відповідність результатів його навчання і виховання соціальним запитам.

Найчастіше в основній школі застосовують рівневу диференціацію, тобто поділ учнів на гомогенні групи з приблизно однаковими навчальними можливостями для засвоєння певного змісту. Диференційований підхід використовують і в старшій школі, проте чисельність групи стає меншою (3–5 учнів).

Сьогодні прийнято (за В.В. Краєвським і А.В. Хутірським) виокремлювати п'ять рівнів засвоєння змісту освіти:

- 1) рівень загального теоретичного уявлення;
- 2) рівень навчального предмета;
- 3) рівень навчального матеріалу;
- 4) рівень практичної діяльності навчання: «вчитель — навчальний зміст — учень»;
- 5) рівень змісту освіти як результат навчання, результат діяльності та власного надбання особистості учнів.

Тобто враховується особистісний досвід учня відповідно до його здібностей.

Отже, диференційований підхід дає змогу учням визначитися щодо рівня засвоєння навчального змісту. Такий підхід є актуальним і при виборі профілю навчання, а в подальшому — і професії. За умови диференційованого підходу змінюється і роль учителя: в епоху Інтернету вчитель уже перестає бути єдиним джерелом знань, із транслятора знань він перетворюється на провідника у світ знань, координатора і консультанта.

Особистісно орієнтований підхід

Сьогодні учень перестав бути об'єктом, якого навчають примусово, він перетворився на суб'єкт власної навчальної діяльності з набуття внутрішнього змісту своєї освіти. Наразі в кожній школі є штатний психолог, тож учням надається психолого-педагогічна підтримка в їхньому власному розвитку, вивченні їхніх інтересів, розвитку здібностей і уподобань. Роль педагогів полягає у виявленні і розвитку природних задатків та нахилів дитини.

Компетентісно орієнтований підхід

У сучасних умовах навчально-виховного процесу в системі загальної середньої освіти перед педагогічним колективом стоїть завдання розвинути здатність учня до творчості, сформувати ключові і предметні компетенції в учнів, підготувати кожного випускника навчального

³ Компетентність (competency) — здатність успішно задовольняти індивідуальні соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання.

закладу до повноцінного життя в соціумі, досягнення ним успіху, застосовуючи *компетентісно орієнтований підхід* в освіті.

Компетентність³ ґрунтується на знаннях і вміннях, але ними не вичерпується, обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу ці знання «вплести» в те, що вона вже знала, та її спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати. Таким чином, кожна компетентність побудована на поєднанні пізнавальних ставлень і практичних навичок, знань і вмінь, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто всього, що можна мобілізувати для активної дії.

Залучаючи учнів до процесу пізнання як активних дослідників, які навчаються, використовуючи набуті знання і досвід, наприклад, застосовуючи метод навчальних проєктів, різноманітні пізнавальні завдання випереджального характеру, навчальне моделювання тощо, педагог структурує цим досвід кожного учня, надає змогу практично застосувати знання, виявити індивідуальні здібності, розкрити власний потенціал школяра і водночас забезпечує формування і розвиток не лише предметних, а й ключових компетенцій і компетентності вихованця.

Отже, набуття компетентності — завдання самого учня, її не можна нав'язати, адже вона набувається самою особистістю, її розумінням необхідності компетентності у житті, роботі тощо. Формування компетентності відбувається як особистісно орієнтований педагогічний процес, звернений до свідомості учня. У такому разі ключова компетентність — це особистісно усвідомлена система знань, умінь і навичок, що має особистісний сенс. Людина може використати її в різних видах діяльності в процесі вирішення багатьох життєво важливих проблем, тобто знання стають ціннісно значущими для особистості. При компетентісному підході до навчання відбувається поєднання ціннісних орієнтацій особистості, її мотивацій, теоретичних знань і способів конструктивно-практичної діяльності.

Рефлексивний підхід

Важливим у набутті фундаментальних знань учнем є ще й *рефлексивний*⁴ підхід. Часто й ефективно його застосовують при вивченні гуманітарних предметів, особливо при засвоєнні фундаментальних понять (подій, історичних фактів, почуттів тощо). Проте цей підхід застосовують й при вивченні природничо-математичних предметів, адже учень зазвичай вагається, розмірковуючи над розв'язанням задачі, аналізує при цьому свої покрокові дії, переживає у разі неправильного розв'язку.

⁴ Рефлексія — міркування, сумніви, вагання, схильність аналізувати свої вчинки, почуття і переживання.